

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.35>

Н. А. Литвин

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
службового та медичного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Н. Ю. Задирака

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
адміністративного права та процесу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

І. А. Мацелюх

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри
службового та медичного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ДО ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті розглядаються особливості притягнення державних службовців до юридичної відповідальності з урахуванням сучасних викликів, які стоять перед державною службою. Зазначається, що впровадження нових підходів до функціонування державної влади обумовлено якісною трансформацією у характері взаємин між державними службовцями та громадськістю. Саме такий підхід відкрив нові можливості для підвищення відкритості та прозорості у діяльності державних структур, що сприяє покращенню довіри громадян до владних інституцій. Вказується на те, що, не дивлячись на позитивні аспекти нового підходу до функціонування державної влади, в ньому також можуть виникати певні проблеми. Це пов'язано з недостатньою підготовкою державних службовців, відсутністю відкритості зі сторони влади, політичним тиском, бюрократичними перешкодами, притягненням до юридичної відповідальності, недостатнім залученням громадськості тощо. Встановлено, що серед перелічених проблем однією із суттєвих є саме притягнення державних службовців до юридичної відповідальності за невиконання або неправомірне виконання службових обов'язків.

Зроблено висновок про те, що забезпечення юридичної відповідальності державних службовців є важливим елементом побудови справедливого та ефективного суспільства. Особливості такої відповідальності включають в себе розробку чітких нормативних актів, прозорість та доступність інформації, встановлення справедливих механізмів юридичної відповідальності та забезпечення незалежності органів, що вирішують питання її настання.

Акцентовано увагу на тому, що притягнення державних службовців до юридичної відповідальності стикається зі значними труднощами, розв'язання яких спонукає працівників до більш відповідального виконання своїх обов'язків, дотримання професійної етики, точного дотримання трудової дисципліни та своєчасного застосування санкцій у разі порушень. До перелічених науковцями проблем доданог політичний тиск і корупцію; недостатня ефективність правосуддя; відсутність чітких нормативів та процедур; недостатня підтримка громадськості.

Ключові слова: державна влада, державна служба, державні службовці, юридична відповідальність, державно-службові відносини, захист прав, євроінтеграція, правосуддя, судова система, корупція, громадянськість.

Постановка проблеми. За останні роки, з моменту підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у 2014 році, Україна пройшла через значні зміни, які стосуються двох основних процесів: євроінтеграції та вдосконалення системи державної служби. Ці процеси стали каталізаторами для реформування та модернізації українського суспільства та державної влади. З одного боку, процеси євроінтеграції вимагають від України впровадження європейських стандартів та норм у різних сферах життя, включаючи правову систему, економіку, соціальні та політичні структури. З іншого боку, реформування державної служби передбачає удосконалення принципів та стандартів, які регулюють роботу державних службовців, з метою забезпечення їхньої ефективності, професіоналізму та недоторканості. Обидва ці процеси взаємодіють між собою та сприяють зміцненню демократії, правової держави та стабільності в Україні.

Впровадження нового підходу до функціонування державної влади обумовило якісні трансформації у характері взаємин між державними службовцями та громадськістю. Цей новий підхід відкрив нові можливості для підвищення відкритості та прозорості у діяльності державних структур, що сприяє покращенню довіри громадян до владних інституцій. Крім того, це призвело до акценту на важливості юридичної відповідальності державних службовців перед суспільством та розширенню їхньої обов'язкової взаємодії з громадськістю. Такий підхід змінює парадигму влади, надаючи їй більш демократичний та відкритий характер, що сприяє зближенню влади та громадянина. Отже, важливою еволюцією в політичному та адміністративному житті є здатність державних органів пристосовуватися до нових вимог громадськості та забезпечувати ефективну відповідь на потреби суспільства.

Не дивлячись на позитивні аспекти нового підходу до функціонування державної влади, в ньому також можуть виникати певні проблеми. Це пов'язано з недостатньою підготовкою державних службовців, відсутністю відкритості зі сторони влади, політичним тиском, бюрократичними перешкодами, притягненням до юридичної відповідальності, недостатнім залученням громадськості тощо. Серед перелічених проблем однією із суттєвих, на нашу думку, є саме притягнення державних службовців до юридичної відповідальності за невиконання або неправомірне виконання службових обов'язків. Такий

стан речей зумовив потребу у комплексному підході щодо виокремлення особливостей притягнення державних службовців до юридичної відповідальності в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогодні спостерігається зростаючий інтерес до проблеми притягнення державних службовців до юридичної відповідальності. Тому це питання набуває особливого значення. Основні аспекти притягнення державних службовців до юридичної відповідальності викладені у наукових працях різних вчених, а саме: Л. Білої-Тіунової, Ю. Битяка, Р. Ботвінова, А. Грищука, Т. Коломоєць, В. Колпакова, О. Литвина, Д. Лученка, О. Любимова, В. Малиновського, О. Оболенського, С. Серьогіна, О. Стеця, С. Федчишина та ін.

Метою дослідження є визначення особливостей притягнення державних службовців до юридичної відповідальності з урахуванням сучасних викликів, які стоять перед державною службою.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві роль державних службовців є надзвичайно важливою, так як вони відповідають за реалізацію та виконання державних функцій та обов'язків перед громадянами. Оскільки діяльність державних службовців безпосередньо впливає на інтереси громадян та держави, важливо забезпечити ефективний механізм контролю та відповідальності за невиконання або неправомірне виконання службових обов'язків, що є ключовим аспектом забезпечення ефективності та довіри до владних структур.

Попри це, «на сьогоднішній день неприємним є той факт, що державні службовці часто порушують присягу, вчиняють корупційні правопорушення та кримінальні злочини, чим знеславляють свій статус. Аргументи, які «пояснюють» такі дії державних службовців є: низька заробітна плата, «незнання» законодавства та багато інших, але кількість та підстава їх вчинення зумовлюють такі фактори як: неналежне нормативне регулювання юридичної відповідальності у вітчизняному законодавстві, належного, якісного та ефективного механізму притягнення державних службовців до юридичної відповідальності» [1, с. 235]. Наведене не є виправданням для державних службовців, однак держава повинна вжити всіх заходів, щоб забезпечити їх як на правовому, так і на соціальному рівнях.

Процес визначення юридичної відповідальності державних службовців є складним і неоднозначним. Так, Любимов О.К. вважає, що

відповідальність державних службовців крім загальних та спеціальних ознак юридичної відповідальності має притаманні їй певні особливості, які і відрізняють її від відповідальності звичайних громадян [2, с.22]. Отже виникає доцільність у розгляді особливостей притягнення до юридичної відповідальності державних службовців.

Однією з головних особливостей притягнення до юридичної відповідальності державних службовців є необхідність чіткого визначення правових норм і принципів, на яких ґрунтується їхня діяльність. Це включає в себе розробку спеціальних кодексів поведінки, нормативних актів щодо виконання службових обов'язків та механізмів контролю за їх виконанням. Крім того, важливо забезпечити прозорість та доступність інформації про процеси притягнення державних службовців до юридичної відповідальності, що сприяє підвищенню довіри громадян до владних структур.

Основними нормативно-правовими актами, які регулюють питання юридичної відповідальності державних службовців є Закони України «Про державну службу» [3], «Про службу в органах місцевого самоврядування» [4], «Про запобігання корупції» [5], Кодекс України про адміністративні правопорушення [6], Кримінальний кодекс України [7], постанова Кабінету Міністрів України від 01.01.2014 р. № 500 «Про затвердження Положення про Національне агентство України з питань державної служби» [8], тощо.

Ще однією важливою особливістю є встановлення пропорційних та справедливих механізмів відповідальності, які враховують особливості конкретних ситуацій та рівень вини державного службовця. Це, у свою чергу, допомагає уникнути недооцінки або перебільшення ступеня відповідальності та забезпечує об'єктивне розглядання справ.

Для встановлення пропорційних та справедливих механізмів відповідальності державних службовців необхідно: щоб були розроблені чіткі та однозначні правові норми, які визначають види правопорушень, відповідальність за них та процедури застосування цієї відповідальності; при розгляді ситуацій, пов'язаних з правопорушеннями державними службовцями, уважно аналізувати всі обставини та контекст, що їх оточують, що дозволить зробити відповідальність пропорційною та справедливою; для забезпечення об'єктивного розгляду справ і прийняття рішень щодо відповідальності мати незалежні органи або комісії, які будуть відпові-

дати за ці процеси; забезпечити прозорість процедури притягнення до відповідальності. Така процедура повинна бути доступною та зрозумілою для всіх сторін, що беруть участь у процесі; забезпечити механізми для оскарження рішень, що допоможе уникнути неправомірних рішень та забезпечити справедливий процес.

Крім того, необхідною умовою є забезпечення незалежності та нейтральності (непартійності) органів, які вирішують питання про притягнення державних службовців до юридичної відповідальності. Дана особливість є критично важливим аспектом для забезпечення справедливості та довіри до правосуддя, що, у свою чергу, передбачає кілька ключових аспектів:

- незалежність судової системи та контроль над розглядом справ про порушення державними службовцями. Тобто судді мають бути вільними від будь-якого впливу або тиску з боку виконавчої або законодавчої влади;

- нейтральності (непартійності) і об'єктивності судових органів, які повинні розглядати справи об'єктивно, без будь-якого впливу політичних або інших інтересів. Тобто судді повинні діяти виключно на підставі закону та доказів у кожній конкретній справі, без урахування зовнішніх чинників;

- забезпечення незалежності суддів передбачають встановлення правових, інституційних та процедурних гарантій, що захищають їх від будь-якого тиску або впливу. Тобто включення стабільних умов служби, процедур призначення та звільнення, а також механізми захисту від неправомірних атак чи переслідувань;

- прозорість та відкритість процесу судових органів. Тобто судові засідання та рішення повинні бути доступними для громадськості, а судовий процес має відбуватися з дотриманням процедурних правил та забезпеченням права на захист для всіх сторін.

Загалом, незалежність та нейтральність (непартійність) судових органів є основними принципами правової держави, що гарантують справедливість та довіру до правосуддя. Їх забезпечення є важливим завданням для будь-якої демократичної системи.

Серед проблем притягнення державних службовців до юридичної відповідальності науковці виокремлюють: недостатню публічність процесів накладення дисциплінарних стягнень; відсутність спеціальних судових установ, що здійснюють притягнення до юридичної відповідальності державних службовців; відсутність класифікації державних службовців за критері-

рієм правового врегулювання, внаслідок чого складається хибне враження про те, що притягнення до юридичної відповідальності всіх державних службовців відбувається згідно з нормами Закону України «Про державну службу»; відсутність розмежування в Законі України «Про державну службу» понять цивільно-правової та матеріальної відповідальності державних службовців; неузгодженість норм Закону України «Про державну службу» щодо цивільно-правової та матеріальної відповідальності державних службовців з нормами цивільного та трудового законодавства; непослідовна політика держави в сфері боротьби з корупцією, що є наслідком для негативної оцінки населення антикорупційних зусиль влади; недосконалість кримінального законодавства в сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [9, с. 91].

Погоджуючись із вказаним вище, на нашу думку, варто ще вказати на проблеми, що потребують додаткової уваги. Так, при притягненні державних службовців до юридичної відповідальності політичний тиск та корупція може бути серйозною проблемою, що ставить під загрозу правосуддя та ефективність державного управління. Ці явища можуть мати різні прояви та наслідки, включаючи втручання в судовий процес, вплив на прийняття рішень з метою виправдання або захисту певних осіб або інтересів, а також підкуп або неправомірне використання владних повноважень для особистої вигоди.

Політичний тиск може проявлятися через втручання політичних чиновників або партій у роботу правоохоронних органів чи судів з метою впливу на рішення у справах, пов'язаних з державними службовцями, що, у свою чергу, може призводити до необ'єктивного розгляду справ або відхилення від принципів правосуддя. Щодо корупції серед державних службовців, то це також може відігравати важливу роль у процесі притягнення їх до юридичної відповідальності. Недобросовісне виконання службових обов'язків, підкуп, використання службового становища для отримання особистої вигоди – це лише кілька з можливих форм корупції, які можуть перешкоджати ефективному притягненню державних службовців до юридичної відповідальності перед законом.

Для боротьби з політичним тиском та корупцією у процесі притягнення державних службовців до юридичної відповідальності, необхідно зміцнювати незалежність судових та правоохо-

ронних органів, забезпечувати прозорість та відкритість у роботі державних установ, а також перетворювати культуру управління та розвивати механізми громадського контролю. Лише такі заходи сприятимуть створенню умов для справедливого та недискримінаційного притягнення державних службовців до юридичної відповідальності за порушення законодавства.

Наступною проблемою, на яку варто звернути увагу, є недостатня ефективність правосуддя при притягненні державних службовців до юридичної відповідальності, яка може включати багато аспектів. Так, процеси судового розгляду можуть бути повільними та недостатньо результативними, порушення законодавства можуть залишатися без належного реагування, а вирокі можуть бути несправедливими або недостатньо суворими. Такі недоліки можуть мати серйозні наслідки, такі як відчутний рівень безкарності серед державних службовців, порушення довіри громадськості до правосуддя та загроза державній стабільності та правовій державності в цілому.

Для поліпшення ситуації необхідно вдосконалити процеси судового розгляду, забезпечувати швидкість та доступність судочинства, зміцнювати незалежність судів, а також ефективно ставити на відповідальність державних службовців за порушення законодавства.

Відсутність чітких нормативів та процедур при притягненні державних службовців до юридичної відповідальності є проблемою, яка може призвести до непередбачуваних результатів у судових справах. Брак конкретних правових норм може створювати прогалини, які використовуються для ухилення від відповідальності або для втручання у процеси судового розгляду. Окрім того, відсутність чітких процедур може спричиняти процесуальні ускладнення та затримки, що призводять до несправедливості або втрати довіри до системи правосуддя.

Для вирішення цієї проблеми необхідно розробити та впровадити чіткі та прозорі процедури, які визначають критерії притягнення державних службовців до юридичної відповідальності, порядок розгляду справ, а також механізми контролю за діяльністю державних службовців. Такий підхід сприятиме забезпеченню справедливості та відповідності принципам правової держави.

Ще одна проблема, яка може виникати з різних причин і мати негативні наслідки для прозорості та демократичності процесу – це недостатня підтримка громадськості при при-

тягненні державних службовців до юридичної відповідальності. Вбачається, що відсутність активної участі громадськості може призвести до відчуття безкарності серед державних службовців, а також до недовіри громадськості до системи правосуддя.

Для вирішення цієї проблеми необхідно стимулювати більшу участь громадськості у судових процесах шляхом інформування та освіти населення про права та можливості брати участь у вирішенні справедливих судових справ. Крім того, важливо забезпечити доступ громадськості до інформації про судові процеси та роботу державних службовців, що допоможе зміцнити довіру громадськості до правосуддя та сприятиме більшій відкритості та прозорості у судовій системі.

Висновок. Забезпечення юридичної відповідальності державних службовців є важливим елементом побудови справедливого та ефективного суспільства. Особливості такої відповідальності включають в себе розробку чітких нормативних актів, прозорість та доступність інформації, встановлення справедливих механізмів юридичної відповідальності та забезпечення незалежності органів, що вирішують питання її настання.

Притягнення державних службовців до юридичної відповідальності стикається зі значними труднощами, розв'язання яких спонукає працівників до більш відповідального виконання своїх обов'язків, дотримання професійної етики, точного дотримання трудової дисципліни та своєчасного застосування санкцій у разі порушень. До перелічених науковцями проблем варто додати політичний тиск і корупцію, недостатню ефективність правосуддя, відсутність чітких нормативів та процедур, недостатню підтримку громадськості. Враховуючи ці аспекти, можна забезпечити ефективний захист прав та інтересів громадян та держави.

Варто вказати, що перелік особливостей притягнення державних службовців до юридичної відповідальності та перелік визначених про-

блем не є вичерпним і це у свою чергу спонукає до подальших наукових обговорень.

Список використаної літератури:

1. Грищук А.Б. Загальнотеоретичні аспекти відповідальності державних службовців. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. 2022. Випуск 71 С. 234-238.
2. Любимов О.К. Юридична відповідальність як елемент правового статусу державного службовця. *Соціальне право*. 2019. № 1. С. 20-26.
3. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889VIII (Редакція станом на 01.01.2024). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/889-19#Text>
4. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 7 червня 2001 року № 2493-III (Редакція станом на 01.08.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (Редакція станом на 30.12.2023). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X (Редакція станом на 08.08.2021). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (Редакція станом на 01.01.2024). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2341-14#Text>
8. Про затвердження Положення про Національне агентство України з питань державної служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.01.2014 № 500. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/500-2014-%D0%BF#Text>
9. Тимошенко М.І., Савичук Н.О., Галушкіна Л.В. Відповідальність державних службовців: проблеми реалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 20. С. 87-93.

Lytvyn N. A., Zadyraka N. Yu., Matseliukh I. A. Peculiarities of bringing civil servants to legal responsibility

The article examines the peculiarities of bringing civil servants to legal responsibility, taking into account the modern challenges facing the civil service. It is noted that the introduction of new approaches to the functioning of state power is due to a qualitative transformation in the nature of relations between civil servants and the public. It is this approach that has opened up new opportunities for increasing openness and transparency in the activities of state structures, which contributes to the improvement of citizens' trust in government institutions. It is pointed out that, despite the positive aspects of the new approach to the functioning of state power, certain problems

may also arise in it. This is due to insufficient training of civil servants, lack of openness on the part of the authorities, political pressure, bureaucratic obstacles, prosecution, insufficient involvement of the public, etc. It was found that among the listed problems, one of the essential ones is the bringing of civil servants to legal responsibility for failure to perform or improper performance of official duties.

It was concluded that ensuring the legal responsibility of civil servants is an important element of building a fair and efficient society. Features of such responsibility include the development of clear regulations, transparency and availability of information, establishment of fair mechanisms of legal responsibility and ensuring the independence of bodies that resolve the issue of its occurrence.

Attention is focused on the fact that bringing civil servants to legal responsibility faces significant difficulties, the solution of which encourages employees to more responsibly perform their duties, observe professional ethics, strictly observe labor discipline, and timely apply sanctions in case of violations. Political pressure and corruption were added to the problems listed by scientists; insufficient efficiency of justice; lack of clear regulations and procedures; insufficient public support.

Key words: *state power, state service, state employees, legal responsibility, state-service relations, protection of rights, European integration, justice, judicial system, corruption, citizenship.*